

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПЕДАГОГІЧНОЇ КРЕАТИВНОСТІ

Найважливішим аспектом професійно-педагогічної підготовки є проблема формування особистості майбутнього вчителя. Вона була й залишається актуальною. Вища педагогічна освіта покликана забезпечити підготовку вчителя, орієнтованого на особистісний та професійний саморозвиток, готового до творчої праці в сучасних навчальних закладах різного типу. Саме тому, значну роль у підготовці майбутніх учителів, педагогіка вищої школи надає формуванню педагогічної креативності, як важливої складової професійності та самоактуалізації майбутнього вчителя.

Оволодіння певними педагогічними знаннями, вміннями та навичками є тільки однією з цілей професійної підготовки вчителя. Зробити знання більш досконалим, спрямованим на пошук нових зв'язків, та нестандартних рішень, сформуванню можливості майбутніми вчителями самостійно, швидко й продуктивно знайти необхідні шляхи вирішення повсякденних та стратегічних проблем, користуючись здобутими вміннями й навичками, здобувати нові знання, нові навички, вийти за межі стандартного навчального процесу, навчати учнів швидко, гнучко підходити до розв'язання будь-якої задачі, - такою є мета педагогічної креативності, що її необхідно формувати й розвивати в майбутніх учителів ще під час їхньої підготовки у ВНЗ.

Потрібно зазначити, що у формуванні педагогічної креативності майбутніх учителів велику роль відіграє і знайомство з інноваційними технологіями, вміння застосовувати інноваційні методи та прийоми навчання, органічно поєднувати їх із традиційними методами навчання, знаходити нові форми навчання. Оскільки інноваційні педагогічні досягнення несуть у собі **нове** бачення проблеми освіти та виховання, створюють нові педагогічні технології, які надають освітньому процесу ознак нестандартності та оригінальності, а головне – створюють більш оптимальну форму актуалізації пізнання, виховання, мислення, - відкритість цим досягненням майбутніх педагогів є важливою складовою формування педагогічної креативності. Професійна готовність педагога є результатом спеціальної підготовки, самовизначення, освіти, самоосвіти, виховання і самовиховання. Це активно-дієвий психологічний стан особистості, складна її *якість, система інтегрованих властивостей*. Така готовність регулює діяльність, забезпечує її ефективність.

Отже, на нашу думку, ознаками педагогічної креативності є здатність до створення нового, нетрадиційного підходу в організації навчально-виховного процесу, уміння творчо вирішувати будь-які професійні проблеми, взаємодіяти з вихованцями, колегами, батьками дітей, уміння розвивати креативність у дітей, що мала б втілюватись у їхній поведінці, ставала нормою життя. Педагогічна креативність реалізується в оригінальному розв'язанні педагогічних завдань, в імпровізації, експромті, важливість її породжена творчим характером педагогічної діяльності.

В останні роки термін „креативність” отримав у науці широке розповсюдження, майже витіснивши раніше існуюче словосполучення *творчі здібності*. Креативність (за Н.Ф. Вишняковою) – притаманний багатьом особистостям *процес та комплекс інтелек-*

туальних та особистісних особливостей індивіда, що сприяє самостійному висуванню проблем, генеруванню більшої кількості оригінальних ідей та нешаблонному їх вирішенню [2]. За А.В. Семеновою, ототожнювати поняття „творчість” та „креативність” не можна, тому що сутність поняття креативності йде від інтелектуальних та особистісних властивостей індивіда на відміну від сутності творчості, яка передусім пов'язана з діяльністю людини [6].

В.А. Фрицок розглядає креативність як динамічну інтегративну особистісну характеристику, яка визначає здатність до творчості і є умовою самореалізації особистості, зауважимо, що креативність – з одного боку, реалізується у процесі творчості і становить її мотиваційну основу як суб'єктивна детермінанта творчості, а з другого – розвивається і формується залежно від її особливостей та умов як об'єктивна детермінанта творчості. Таким чином креативність виступає детермінантою, тобто похідною творчого процесу [7].

Д.Б. Богоявленська [1], а також Я.А. Пономарьов [5] одиницею дослідження творчості розглядають „інтелектуальну ініціативу”. На їхню думку, усі види творчої діяльності об'єднує „інтелектуальна активність”.

Я.А. Пономарьов розглядає креативність як **процес**, який відбувається саме „для того щоб”; процес, яким людина свідомо може керувати за допомогою здібностей, що їх особистість може свідомо розвинути.

На засадах підходу, запропонованого Р. Муні у 1963 р., А. Штерном у 1969 р., сьогодні дослідження креативності розглядають у чотирьох основних аспектах: *креативний процес; креативний продукт; креативну особистість* (креативні здібності особистості); *креативне середовище* (сферу, структуру, соціальний контекст, що формує вимогу до продукту творчості). К. Урбан виділяє додатковий аспект *проблеми*, яку необхідно творчо вирішити [8].

Щодо цілей статті. Оскільки проблема формування креативності майбутніх учителів, з урахуванням особливостей педагогічного процесу, методики формування креативності недостатньо виступала предметом наукових досліджень, поняття „педагогічної креативності” взагалі не було предметом науково-педагогічного дослідження, виникла необхідність уведення терміну „педагогічна креативність” до вжитку в психолого-педагогічній науці.

Враховуючи вищевказану структуру, на нашу думку, *педагогічну креативність* можна визначити як динамічну особистісну якість педагога, яка обумовлює активний пошуковий процес професійної діяльності з метою формування та розвитку самостійної, творчої особистості учня, та розглядати в таких аспектах.

1. *Проблемний аспект педагогічної креативності* – містить наявність задачі, проблеми стратегічної або сьогоденної, які потрібно вирішити під час навчально-виховного процесу враховуючи принципи педагогічної креативності.

2. *Діяльнісний аспект педагогічної креативності* (креативний процес) - професійна діяльність викладача вищої школи з розвитку креативності майбутніх учителів.

3. *Особистісний аспект* педагогічної креативності (креативна особистість та її здібності) – креативність суб'єктів навчально-педагогічного процесу – швидкість, гнучкість та оригінальність мислення, синтетичність до проблеми, широта та системність сприйняття, логічність та критичність мислення та ін.

4. *Середовищний аспект* (креативне середовище) – створення надкритичності, рівності, творчої атмосфери педагогічного процесу, врахування факторів макро- та мікро-оточення.

5. *Продуктивний аспект* педагогічної креативності (креативний продукт) – сформована педагогічна креативність майбутніх учителів; нові, нестандартні педагогічні технології та прийомів; креативність учнів.

Сутність такого підходу дозволяє враховувати всі особливості педагогічного процесу і виявляє зв'язок усієї системи навчання з сьогоденням. Фактори макросередовища (політична, соціокультурна ситуація), також як і фактори мікросередовища (вид навчального закладу, середовище у навчальному колективі, економічний стан суб'єктів навчання) визначають наявність та спектр тих проблем, які необхідно творчо вирішувати під час педагогічно-виховного процесу. Фактори оточення впливають на особистість, її творчий та когнітивний розвиток, а отже впливають і на сам продукт, засоби та можливості його реалізації, удосконалення, його придатність.

У свою чергу, синтетичність до проблеми, її усвідомлення та формулювання змінюються в залежності від особистісного і когнітивного розвитку. З іншого боку, існуючі та виявлені проблеми сприяють розвитку особистості. Творчий процес визначається специфічними характеристиками як проблеми так і особистості, які визначають властивості того продукту, до якого прагне індивід. Ефект наслідків має зворотній зв'язок з особистісною прихильністю та властивостями і може призводити до переформулювання проблеми. Продукт, якщо він має певну новизну і виникає під час зв'язуючого проблему і особистість специфічного творчого процесу, у свою чергу, впливає на особистість, на проблемну галузь, також на матеріальне, культурне та соціальне оточення.

Педагогічна креативність майбутніх учителів, на нашу думку, обіймає такі компоненти: когнітивний, особистісний, організаційно-діагностичний. Розглянемо їх.

1. Когнітивний компонент

1.1. *Дивергентне мислення* – визначається як тип мислення, що йде в різних напрямках (За Дж. Гілфордом [3]). Такий тип мислення (на протизагу конвергенції) дозволяє варіювання шляхів вирішення проблеми, призводить до несподіваних висновків та результатів. Цей елемент має такі характеристики креативності як-то: оригінальність (незвичайні відповіді), семантична та адаптивна гнучкість (визначення властивостей об'єкта й застосування їх в інших умовах), швидкість продукування ідей, синтетичність до проблеми, розвиток та вдосконалення об'єкта. Виявити, розвинути ці здібності – проблема й завдання, яке ставить перед собою викладач вищої школи для розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів.

1.2. *Загальні знання та система мислення*. Всі дивергентні характеристики пов'язані з цим елементом системи. Дивергентне мислення базується на *широті сприйняття*, глибокій загальній інформаційній системі мислення. Швидке сприйняття, обробка інформації та даних, зберігання їх у гнучкій, легко доступній *системній пам'яті* визначають схильність до швидкого, гнучкого асоціативного мислення. Реконс-

трукція проблеми має потребу в *аналізі й оцінці* корисності. *Аналіз, міркування та логічне мислення* необхідні для збору й підготовки інформації, що вимагається на початковій стадії творчого процесу; вони потрібні й на кінцевій стадії, коли разом із *критичним й оцінним мисленням*, відбувається реалізація й удосконалення творчої ідеї або продукту.

1.3. *Спеціальні знання та специфічні уміння та навички* – мають такі характеристики, як-то спеціальні знання за фахом, володіння професійними уміннями та навичками, володіння інноваційними педагогічними технологіями, володіння знаннями про педагогічну креативність. Одне лише дивергентне мислення не призведе до творчих досягнень без спеціальних знань за фахом. Знання в педагогічній сфері – передумова появи творчих ідей та продуктів у педагогічно-виховному процесі.

1.4. *Педагогічна інтуїція* – швидке, одномоментне прийняття вчителем педагогічного рішення, заснованого не на розгорнутому усвідомленому аналізі, а на передбаченні подальшого розвитку ситуації. Педагогічна інтуїція вдосконалюється на основі необхідних знань та досвіду. Наявність педагогічної інтуїції зумовлює розвиток педагогічної креативності [4].

2. Особистісний компонент

2.1. Мета педагогічної діяльності і мотивація.

Системоутворюючою характеристикою будь-якої діяльності є мета. Мета навчання – оволодіння певними знаннями, уміннями та навичками. Зробити знання більш досконалим, спрямованим на пошук нових зв'язків, та нестандартних рішень, сформулювати можливість майбутніми учителями самостійно, швидко й продуктивно знайти необхідні шляхи вирішення повсякденних та стратегічних проблем, користуючись здобутими вміннями й навичками, здобувати нові знання, нові навички, вийти за межі стандартного навчального процесу, навчити учнів швидко, гнучко підходити до розв'язання будь-якої задачі, - мета педагогічної креативності в діяльносному аспекті.

Мотиваційний елемент педагогічної креативності виражає усвідомлене ставлення педагога до проблеми педагогічної креативності та їх ролі в розв'язанні актуальних проблем педагогічної освіти. У педагогічній практиці креативність педагога може бути обумовлена різними мотивами (підвищення ефективності навчально-виховного процесу; намагання привернути до себе увагу, здобути визнання та ін.). Позитивна мотивація, сприйнятливості до педагогічних нововведень є важливою якістю вчителя, оскільки лише адекватна цілям педагогічної креативності мотивація забезпечує ефективну діяльність і саморозкриття особистості майбутніх учителів.

Провідним мотивом педагогічної креативності може бути пізнавальний процес. *Цікавість до педагогічних досліджень, пізнавальні інтереси* педагога, орієнтованого на застосування *інноваційних освітніх технологій*, концентруються навколо потреби у науковому розумінні різноманітних аспектів особистісної орієнтації освіти; на осмисленні власного досвіду, ступеня ефективності педагогічної діяльності, формування своєї позиції щодо змін у системі освіти; використання нових знань у власній практичній діяльності.

Мотивація особистості педагога обумовлена його *професійними інтересами, ціннісними орієнтаціями, ідеалами*. Вона виявляється як у всій його професійній життєдіяльності, так і в окремих педагогічних ситуаціях, визначає його сприйняття зовнішніх подій та логіку поведінки.

Позитивну мотивацію педагога до інноваційної діяльності засвідчує задоволення таких його особистісних і професійних потреб, як *створення і застосування нового, підвищення педагогічної майстерності, подолання професійних труднощів*. Показниками мотиваційного компонента педагогічної креативності є і *пізнавальний інтерес до інноваційних педагогічних технологій, і особистісно-значущий смисл їх застосування*.

2.2. Перцептивний елемент – має такі характеристики як-то: спостереження, концентрація уваги, селективність до проблеми, зосередженість, захопленість проблемою. Отримання всеохоплюючих та специфічних знань, умінь та навичок потребує високої дисципліни, *захопленості проблемою та зосередженості*. Проблема повинна зберігатися у *центрі уваги* протягом тривалого часу, хоча і з різною інтенсивністю. *Концентрація та селективність* необхідні для збору, аналізу та оцінки накопичених знань та їх обробки.

2.3. Комунікативний елемент - уміння використовувати педагогом різні механізми формування міжособистісних взаємин учасників педагогічного процесу, застосувати техніку акторської майстерності, попереджувати і долати конфлікти, створювати комунікативну мережу занять.

2.4. Відкритість та толерантність до невизначеності, уявлення – елемент педагогічної креативності, який знаходиться на межі особистісного та когнітивного компонентів, характеризується як *нонконформізм у поведінці, автономність мислення* (опір груповому тиску), які необхідні для творчого процесу в певний час. *Готовність до ризику* сприяє виникненню віддалених асоціацій, *схильність до гри та експерименту, толерантність до певної невизначеності* – характеристики творчого педагогічного процесу.

3. Організаційно-діагностичний компонент педагогічної креативності – здатність педагога створювати таке середовище, де б можна було виявити студентів з високим ступенем креативності та створювати умови для розвитку креативності всіх суб'єктів педагогічно-виховного процесу. Для формування та-

кої складної якості як педагогічна креативність необхідно організувати процес професійної підготовки таким чином, щоби створити умови для формування педагогічної креативності майбутніх учителів. Це - організація взаємодії учень-учитель на засадах рівності; стимулювання творчої атмосфери; стимулювання системного дослідження та міжпредметних зв'язків; застосування конструктивної критики; ініціювання та підтримка вільної гри; стимулювання цінування власної думки; уникнення групового тиску, конкуренції, тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи.

Оскільки одним із завдань підготовки майбутнього вчителя є формування відповідних мотивацій та цілей щодо навчального процесу, таких, як потреба у саморозвитку та самовдосконаленні, а ці особистісні характеристики не є статичними, педагогічна креативність – динамічна якість. Сучасна вища педагогічна школа має зробити все, щоб її випускники не лише оволоділи знаннями, уміннями та навичками, педагогічною культурою та технікою, але й були зорієнтовані на пошук нестандартних рішень, швидко та доцільно подолання бар'єрів та стереотипів у вирішенні педагогічних проблем, активність щодо стимулювання, створення та підтримки творчого середовища у навчальному колективі. Майбутні вчителі повинні вміти побачити педагогічну проблему, швидко зорієнтуватися в ній та знайти різні шляхи її подолання; вибравши найкраще рішення, за допомогою точного використання усіх набутих знань, вчасно провести діагностику та корегування своєї діяльності. І цей процес необхідно відпрацьовувати ще під час підготовки майбутніх учителів, використовуючи активні методи навчання, особистісно-орієнтований підхід при створенні педагогічно-креативного середовища та сучасні інформаційні технології. Отже, майбутній учитель повинен служити зразком креативної діяльності, завдяки цьому розвивати творче мислення та творчу діяльність учнів. Креативність – не особливість поведінки, вона повинна стати ціллю освіти і реалізовуватись у повсякденній професійній діяльності вчителя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Богоявленская Д.Б.* Исследование проблем психологии творчества. М.: 1983. – с. 191.
2. *Вишнякова Н.Ф.* Креативная акмеология. Психология высшего образования. Монография: в 2-х т. – Т.1 «Психология развития творческой личности взрослого человека».- Минск: ООО «Дэбор», 1999.- 238 с.
3. *Дружинин В.Н.* Психология общих способностей. - С.-Петербург: ПИТЕР, 1999.- 356 с.
4. *Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю.* Педагогический словарь. – М.: АСАДЕМІА, 2001.- 173 с.
5. *Пономарев А.Я.* Психология творчества: общая, дифференциальная, прикладная. – М.: Наука, 1990. – 222 с.

6. *Семенова А.В.* Организация та управління творчою діяльністю старшокласників на уроках природничо-математичного циклу. – Одеса: «Друк», 2001. – 202 с.

7. *Фрицюк В.А.* Формування креативності майбутніх учителів музики. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. – Вінниця, 2004. – 20 с.

8. Urban, K.K. (1990). Recent trends in creativity research and theory in Western Europe. *European Journal for High Ability*, 1, 99-113.

Подано до редакції

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены сущность и структура понятия «педагогическая креативность», определены аспекты ее изучения. В рамках приведенной структу-

ры определены условия формирования педагогической креативности будущих учителей.

SUMMARY

The article presents the essence and structure of the concept “pedagogical creativity”, specifies the aspects of its studying. The conditions of forming

future teachers’ pedagogical creativity are determined within the framework of the given structure.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, в.о. доцента кафедри педагогіки ПДПУ ім. К.Д. Ушинського Семенова Алла Василівна
